

Krzysztof FERUGA (Bielsko-Biala)

Akademia Techniczno-Humanistyczna

UDK 811.163.4`373.47(497.16):811.162.1`373.47

KONCEPTUALIZACJA GNIEWU W JĘZYKU CZARNOGÓRSKIM

Cilj ovoga rada je da se ukaže na odabrane aspekte gnjeva/bijesa iskazane u poljskome i crnogorskom jeziku, da se može naći mnogo sličnijeh izraza koji se tiču ove emocije. Autor dočarava ovu emociju pozivanjem na kognitivnu lingvistiku.

Doskonałym przykładem emocji negatywnej, będącej reakcją emocjonalną na niepowodzenie lub wzburzenie emocjonalne, czasami z nastawieniem agresywnym, jest gniew. W ciągu dnia spotykamy wielu ludzi, z którymi kontakt nie zawsze wpływa dobrze na nasze samopoczucie. Wielokrotnie nas irytują, drażnią, doprowadzają do szału. U większości z nas słowo *gniew* wywołuje złe i nieprzyjemne odczucia. Mamy zakorzenione w umyśle, że jest to uczucie, które zwykle towarzyszy scenom poniżenia, zranienia, przemocy czy destrukcji. Gniew to określony stan psychiczny, a zarazem postawa niezgody, wewnętrznego sprzeciwu. Jest przyczyną wielu problemów w codziennym życiu, stwarza poczucie dyskomfortu, prowadzi do kłótni, waśni i licznych nieporozumień.

Objawy gniewu ujawniają się nie tylko w naszych reakcjach emocjonalnych, ale również często w zmianach zachodzących w całym organizmie, umyśle i zachowaniu. Reakcje poszczególnych osób na doznane krzywdy i frustracje zależą jednakże od wielu czynników.

Gniew najczęściej wyrażany jest spontanicznie: krzykiem, gestami, a czasem nawet i rękoczynami. Człowiek wyraża swój gniew na wiele sposobów¹, m.in. poprzez groźby pięścią, ściągnięcie brwi, nakreślenie dłonią kółka obok głowy oceniające kogoś jako osobę nie-normalną, nieuściśnięcie czyjejś wyciągniętej dłoni, odwrócenie się plecami od drugiej

¹ Mikołajczuk, Agnieszka, 1999: *Gniew we współczesnym języku polskim. Analiza semantyczna*. Warszawa: Energeia, s. 34-35.

osoby, pokazanie języka, plucie za kimsz lub komusz pod nogi, wypięcie tyłka, wydęcie warg, zadarcie głowy jako znak wyższości lub pogardy, wskazanie palcem drzwi jako rozkaz do opuszczenia pomieszczenia, groźba palcem itd. W sytuacjach wysokiego podenerwowania, głos więźnie mu w gardle, z ust toczy się piana, kurczą mu się źrenice, zgrzyta zębami, traci panowanie nad sobą. Reagowanie gniewem jest często ucieczką od odpowiedzialności, wówczas gdy człowiek jest niezdolny do rozwiązywania napotkanych trudności. Ludzie wpadają w gniew również, gdy nie mają pewności o słuszności własnych poglądów, ale dopuszczają ewentualność, że mogą nie mieć racji.

Opisując gniew można stwierdzić, iż należy on do grupy uczuć nieprzyjemnych dla osoby przeżywającej go. Ze względu na sposób jego konceptualizowania, gniew można podzielić według następujących typów²:

- uczucia z grupy gniewu wpływają niekorzystnie na wygląd osoby je przeżywającej, co podkreśla bogata frazeologia opisująca wyraz twarzy człowieka będącego pod wpływem gniewu. Większość z tych wyrażen można pogrupować ze względu na:

- kolorystykę twarzy, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>pobljededeti od gnjeva</i>	<i>zblednąć z gniewu</i>
<i>crvenjeti se</i>	<i>stanąć w płomieniach, czerwienić się</i>
<i>rumenjeti se od gnjeva</i>	<i>rumienić się z gniewu</i>
<i>potamnjeti od bijesa</i>	<i>pociemnieć z gniewu, ze złości</i>

itp.

- mimikę i rysy twarzy, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>naoblačiti se</i>	<i>chmurzyć się</i>

itp.

² por. prace I. Nowakowskiej-Kempnej, A. Będkowskiej-Kopczyk, A. Mikołajczuk

- zmian zachodzących w obrębie ust i zębów, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>puštati pjenu</i>	<i>toczyć pianę z ust</i>
<i>pijeniti i se</i>	<i>pienić się</i>

itp.

- zmian w oczach i we wzroku, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>gledati koga / što ljuto</i>	<i>patrzeć na kogoś / coś gniewnie</i>
<i>gledati iskosa</i>	<i>patrzeć spode łba</i>
<i>imati gnjev u očima</i>	<i>mieć gniew w oczach</i>

itp.

- uczucia te są konceptualizowane jako siła fizyczna. Język czarnogórski, podobnie jak polski, łączy gniew z bardzo wysoką temperaturą: im jest wyższa, tym gniew jest bardziej intensywny. W opisach związanych ze zmianą temperatury ciała istnieje bardzo wiele określeń oznaczających jej wzrost, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>pući od gnjeva</i>	<i>buchać gniewem</i>

itp.

Na określenie spadku temperatury, a tym samym obniżeniem intensywności gniewu, używane są m.in. następujące określenia, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>zaustaviti svoj gnjev</i>	<i>powstrzymać swój gniew</i>

itp.

- wraz z narastaniem gniewu wzrastają zaburzenia pracy narządów wewnętrznych, powstają pewne zaburzenia związane z oddychaniem, a także zwiększa się wydzielanie śliny, co obrazują takie określenia, jak np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>pijeniti i se od bijesa</i>	<i>pienić się z gniewu (ze złości)</i>
<i>puštati pjenu</i>	<i>toczyć pianę z ust</i>

itp.

Istnieje także zależność pomiędzy przeżywaniem gniewu a objawami funkcjonowania przewodu pokarmowego. Bardzo widoczny jest związek z sercem i żółcią, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>tresti se od gnjeva</i>	<i>trząść się z gniewu</i>
<i>iskaliti bijes</i>	<i>wylać żółć</i>

itp.

- ze wzrostem gniewu zachodzą pewne zaburzenia płynności ruchów. Ogólne poruszenie ciała, do którego zaliczyć można także zaburzenia mowy określane są następująco, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>tresti se od gnjeva</i>	<i>trząść się z gniewu</i>
<i>razbjesnjeti se (učiniti bijesnim)</i>	<i>wpadać w złość, w gniew</i>
<i>ostati bez riječi</i>	<i>zostać bez słów</i>

itp.

- uczucia gniewu konceptualizowane za pomocą domeny CHOROBY³, co doskonale uwidacznia się w wyrazie twarzy osobie ulegającej emocji, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>pobljednjeti od gnjeva</i>	<i>zblednąć z gniewu</i>
<i>potamnjeti od bijesa</i>	<i>pociemnieć z gniewu, ze złości</i>

itp.

Porównanie gniewu do choroby (i różnych jej odmian: cholery, wścieklizny, szalu) ma na celu ukazanie, że zawzięty gniew może prowadzić do zmian w ludzkiej psychice, w zachowaniu, a także w funkcjonowaniu człowieka, gdyż wraz z narastaniem gniewu zachodzą zmiany w fizjologii osoby poddanej uczuciu.

- uczucia gniewu często utożsamiane są także z chorobą psychiczną, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>pieniti se od bijesa</i>	<i>pień się ze złości (gniewu)</i>
<i>puštati pjenu</i>	<i>toczyć pianę z ust</i>
<i>dobiti hjesnilo</i>	<i>dostać ataku szalu, furii</i>

itp.

- uczucia z gnipy gniewu wiążą się także z domeną BURZLIWEJ POGODY⁴, z rodzajem pewnej SIŁY NATURALNEJ, np.:

<i>czarnog.</i>	<i>pol.</i>
<i>vikati na koga</i>	<i>rzucać gromy na kogoś</i>

itp.

GNIEW może być także konceptualizowany za pomocą niszczących sił natury OGNIA i WODY, gdyż utożsamiany jest z cieczą wypełniającą pojemnik, który stanowi ludzkie ciało. Podgrzewana ciecz powiększa swą objętość, zaczyna kipieć i wrzeć. Kiedy przestaje mieścić się w pojemniku – wybucha i rozrywa go. Przebieg ten obrazują metafory, takie jak np.:

³ Por. I. Nowakowska-Kempna: *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Część II. Data*, Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, 2000.

⁴ Ibidem.

padati u srdžbu – ‘wpadać w gniew’, *obuzima koga gnjev* – ‘gniew opanowuje, porywa kogoś’, *punan je srdžbe* – ‘jest pełen gniewu’, *puštati pjenu* – ‘zapienić się z gniewu’, *uskipjeti od gnjeva* – ‘zawrzeć, kipieć gniewem’, itp.

Gniew utożsamiany jest także z ogniem, do którego dolewa się oliwy, by jeszcze bardziej go wzniecić. Osoba poddana tej emocji płonie coraz większym ogniem, co prowadzi do spalenia i zniszczenia, por. np.:

tračak gnjeva – ‘iskra gniewu’, *oganj gnjeva* – ‘płomień gniewu’, *dolijevati ulje na vatru* – ‘dolewać oliwy do ognia’, *gorjeti od bijesa* – ‘płonać z gniewu’, *umrijeti od bijesa* – ‘spalić się ze złości, z gniewu’, *izgorjeti* – ‘wypalić się’, itp.

- gniew może być także rozumiany jako przeciwnik, z którym walczymy (werbalnie i niewerbalnie). Rozgniewana osoba wygląda jak wściekłe zwierzę ogarnięte szaleń, jak dzika bestia chora na wściekliznę. Czasami nawet zachowuje się, jakby wstąpił w nią sam diabeł, por. np.:

motati se – ‘miotać się’, *gledati ispod obrva* – ‘patrzeć spode łba’, *vikati kao ludak* – ‘drzeć się jak opętany’, *psovati* – ‘przeklinać’, *bijesan kao đavo* – ‘wściekły (zagniewany) jak diabeł’, itp.

Podsumowując, podczas gniewu, układ fizjologiczny człowieka mobilizuje się, przygotowuje się do ataku. Spada przepływ krwi w naczyniach podskórnych oraz kończynach, zwiększając jej dawkowanie do głównych narządów takich jak mózg, serce oraz najważniejszych mięśni (m.in. ramion, ud). Wzrasta ciśnienie krwi i szybkość pracy serca. Przestaje pracować układ trawienny. Zostają pobudzone odpowiednie ośrodki w mózgu, odpowiedzialne za wydzielanie innych ‘hormonów stresu’ oraz koncentrację. Rozszerzają się źrenice, pocą się wnętrza dłoni, zwiększając tym samym swoją przyczepność, co umożliwia pewniejszy chwyt w walce. U człowieka będącego w gniewie wydziela się także adrenalina⁵.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na leksykalizację intensywności uczucia gniewu, która związana jest z fazą ekspresji emocji, z uczuciem

⁵ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Gniew>, z dnia: 11.01.2008

ponad miarę. W wyrażaniu intensywności uczucia gniewu, podczas którego człowiek nie wie co czyni, w języku czarnogórskim używa się m.in. następujących określeń: *bjesnilo*, *ludilo*, *kolera*, *srdžba* itp.,, co podkreśla również i frazeologia: *dobiti koleru*, *dobiti bjesnilo (ludilo)*, *padati u srdžbu* itp.

Uczucie gniewu oceniane jest przeważnie negatywnie, co ma swoje potwierdzenie w bogatej leksyce, gdzie gniew porównywalny jest do szału, furii i wściekłości. Ta negatywna ocena wiąże się głównie z faktem, że stan gniewu jest niekorzystny dla osoby przeżywającej go. Związane jest to z zachowaniem i wyglądem tejże osoby, a także przeżywaniem przez nią tego uczucia.

Krzysztof FERUGA

THE IMAGE OF ANGER IN THE MONTENEGRIN LANGUAGE

Summary

The objective of the paper is to point to selected aspects of anger expressed in Polish and Montenegrin languages, where numerous similar expressions referring to this emotion can be found. Anger is the reason of a lot of problems which we experience in the daily life. It is the cause of discomfort; moreover, it leads to arguments and plenty of misunderstandings. Nevertheless, not only are its symptoms revealed through our emotional reactions, but also via the changes taking place in our organism, brain and behaviour.

The author's aim is to visualize this emotion with reference to cognitive linguistics. He compares anger in his analysis to e.g. the destroying power of nature like water and fire, to illness and a fierce adversary in a fight. What is more, he also concentrates on the issue of changes taking place in the facial expression of a person submitted to anger.

Literatura

- BROM, Przemysław, 2007: *Czarnogórski standard wobec zróżnicowania językowego południowej Słowiańszczyzny*. Wydawnictwo Naukowe ATH. Bielsko-Biała
- CIEŚLA, Dominika, 1999: *Narzędzia językoznawstwa kognitywnego – nie tylko dla języko-znawców*. [w:] *Rubikon*, nr 1 (5)/1999.
- DUSZAK, Anna, PAWLAK Nina (red.), 2003: *Anatomia gniewu. Emocje negatywne w językach i kulturach świata*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- GRUSZCZYŃSKA, Ewa, 2003: *Gniew po polsku i po szwedzku. Próba porównawcza*. [w:] *Anatomia gniewu. Emocje negatywne w językach i kulturach świata*. Red. A. Duszak i N. Pawlak. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 125-138.
- KÖVECSÉS, Zoltán, 1986: *Metaphors of anger, pride and love*. Amsterdam: Benjamins.
- LAKOFF, George, JOHNSON, Mark, 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- MIKOŁAJCZUK, Agnieszka, 1994: *Objawy emocji gniewu utrwalone w polskich metaforach potocznych*. [w:] *Poradnik Językowy* nr 7, s. 20-29.
- MIKOŁAJCZUK, Agnieszka, 1999: *Gniew we współczesnym języku polskim. Analiza semantyczna*. Warszawa: Energeia.
- NIKČEVIĆ, Vojislav, 1997: *Crnogorski pravopis*. Crnogorski pen centar. Cetinje.
- NIKČEVIĆ, Vojislav, 2001: *Gramatika crnogorskog jezika*. Dukljanska Akademija Nauka i Umjetnosti. Podgorica.
- NOWAKOWSKA-KEMPNA, Iwona, 1995: *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Prolegomena*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- NOWAKOWSKA-KEMPNA, Iwona, 2000: *Konceptualizacja uczuć w języku polskim. Część II. Data*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- PEISERT, Maria, 2004: *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław.

Rječnik hrvatskoga jezika, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga, Zagreb 2000.

ŠOJAN, Nikša Nikola, KOVAČEVIĆ, Melita, (red.) 1991: *Kognitivna znanost*. Zagreb: Školske novine.

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Gniew>, z dnia: 11.01.2008